

Doç. Dr. Oğuzhan ŞAHİN

*İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İzmir/TÜRKİYE
ogsahin@gmail.com
ORCID *

**HURÛFİLİK REMİZLERİYLE
ÖRÜLÜ BİR MANZUMEYE DAİR
BAZI NOTLAR**

SOME NOTES ON A POEM WRITTEN
WITH HURUFISM SYMBOLS

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 15.08.2020	Received Date: 15.08.2020
Kabul Tarihi: 12.09.2020	Accepted Date: 12.09.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2020	Date Published: 31.10.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Şahin, Oğuzhan, "Hurûfilik Remizleriyle Örülü Bir Manzumeye Dair Bazı Notlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 154-175.

Şahin, Oğuzhan, "Some Notes On A Poem Written Whith Hurufism Symbols", *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Volume 13, Fall 2020, p. 154-175.

[10.28981/hikmet.780896](https://doi.org/10.28981/hikmet.780896)

Doç. Dr. Oğuzhan ŞAHİN

HURUFİLİK REMİZLERİYLE ÖRÜLÜ BİR MANZUMEYE DAİR BAZI NOTLAR

SOME NOTES ON A POEM WRITTEN WITH HURUFİSM SYMBOLS

ÖZ

Fikir ve eserleriyle Anadolu ve Balkanlar'da derin izler bırakan Hurûfîlik için Türkçe, Farsça'dan sonra ikinci bir doğuş yeri olmuştur. Geleneksel Hurûfî kaynaklarının tercümesi olan eserler dışında Nesîmî, Misâli, Arşî ve Muhîfî gibi şahsiyetler tarafından Hurûfîlik remizlerini anlatan özgün eserler ortaya konmuş ve bu sayede Hurûfîliğe dair Türkçe'de önemli bir literatür meydana gelmiştir. Bu çalışmada Hurûfîlik remizleriyle örülü mesnevi nazım şeklindeki kırk iki beyütlük bir manzume ele alınmıştır. Çalışmanın giriş kısmında mahiyeti itibarıyla müstakil bir metinden ziyade Hurûfîliği anlatan bir mesnevinin küçük bir parçası gibi duran bu manzumenin Sâ'atî adlı Alevî-Bektaşî bir şaire ait olabilme ihtimali tartışılmıştır. İlk bölümde manzumenin metin kısmı yer almaktadır. İkinci başlık altındaysa manzume isim-müsemma, el ve ayaklar, hüve/hû, ism-i Allâh gibi Hurûfîlik remizleri açısından genel hatlarla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hurûfîlik, Sâ'atî, eller ve ayaklar, isim ve müsemma, hüve/hû, ism-i Allâh

ABSTRACT

Turkish became a second birthplace after Persian for Hurufism, who went profound tracks in Anatolia and the Balkans with his ideas and creations. Besides the works that are the transcriptions of classical Hurufi sources, unique works describing the Hurufism symbols were created by identities such as Nesimi, Misali, Arsi, and Muhiti, and thus important literature on Hurufism in Turkish has been created. In this research, a poem comprising forty-two verses in the form of a mathnawi verse, which is woven with Hurufi symbols, is examined. The possibility of belonging to an Alevi-Bektashi poet named Sa'ati was discussed in the first chapter. Afterward, the text of the forty-two couplet version of the poem was given, and we argued the content in terms of Hurufism symbols such as hands and feet, ism and musemma, huve/hu, ism-i Allah.

Keywords: Hurufism, Sa'ati, Hands and Feet, İsm and Musemma, Huve/hu, Ism-i Allah

Giriş

Anadolu toprakları geçmişten günümüze çeşitli düşünce ve inanç sistemlerinin bir arada bulunduğu bir coğrafya olagelmıştır. Bu noktada Anadolu ve Balkanlar ilk örneklerini Farsçayla veren Hurûfilik için ikinci bir filizlenme yeri olmuştur. Hurûfilik, ilk dönemlerdeki tercümelerin yanı sıra, Nesîmî, Misâlî, Muhîfî, Arşî ve Ferišteoğlu gibi isimler tarafından telif edilen divan, mesnevi ve risale tarzındaki özgün eserlerle de Anadolu’da yayılmaya devam etmiştir. Her ne kadar Hurûfiliğe dair ilk Türkçe eserler temel Farsça kaynakların açıklayıcı birer tercümesinden ibaret de olsa (Usluer, 2009: 9-10) sonraları kaleme alınan manzum yahut mensur tarzdaki Hurûfilik literatürü başta Alevî-Bektaşî zümreler ve Bayramî-Melâmîleri olmak üzere çeşitli kesimler üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu çalışmanın konusu Hurûfiliğin bazı öğelerini mesnevi nazım şekliyle taliplerine Türkçe olarak aktarmaya çalışan kırk iki beyitlik bir manzumedir. İlgili yazmada manzumenin kimin kaleminden çıktığına dair herhangi bir bilgi mevcut olmadığı gibi tercüme mi telif mi olduğuna dair de bilgi yoktur. Söz konusu manzume İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 1549’da kayıtlı bir yazmanın sonunda yer almaktadır (Osman Ergin, 1549: 15a-16a).

Manzumeye verilen *Nazm li-şârih kuddise sirruhu*’l-‘azîz şeklindeki başlık, bu manzumenin/ mesnevinin kimliği belirsiz bir *şârih* tarafından telif/tercüme edilme ihtimalini akla getirmektedir. Ancak başlıktaki *şârih* ibaresinin klasik literatürdeki kullanım şekliyle Fars edebî metinleri yahut medrese klasiklerine şerh (haşiye vs.) yazma anlamında olduğunu düşünmüyoruz. Manzumenin, Hurûfilik propagandası yapan *Beşâret-nâme*, *Feyz-nâme*, *Şehriyâr-nâme* ve *Arş-nâme Tercümesi* gibi popüler eserlerle muhteva ve mahiyet açısından bağı dikkate alınacak olursa başlıktaki *şârih* ibaresinin bu tarzdaki bir eseri tercüme yahut telif eden bir şaire gönderme yapması ihtimal dahilindedir.

Kırk iki beyitlik bu manzumenin/mesnevinin kime ait olduğu hususunda fikir yürütebilmek için bulunduğu yazmanın muhtevası bize ipucu verebilir. Bu bağlamda Osman Ergin 1549’da kayıtlı yazmanın toplamda 16 yapraktan müteşekkil olduğu ve üzerinde durduğumuz manzume/mesnevi dışında *Risâle der-hakikat-i Âdem* adlı 15 yapraklık bir risale daha içerdiği görülmektedir. Fakat kütüphane kataloğunda sadece *Risâle der-hakikat-i Âdem* kayıt altına alınarak manzumeye yer verilmemiştir. Muhtemelen bunda *nazm li-şârih kuddise sirruhu*’l-‘azîz şeklindeki başlığın yönlendirmesiyle, manzumenin, kendinden bir önceki eser olan *Risâle der-hakikat-i Âdem*’in devamı gibi düşünülmesi etkili olmuştur. Şu durumda ilk olarak *Risâle der-hakikat-i Âdem*’in müellifinin kim olduğu ve ikinci olarak da bu kişiyle manzumenin müellifinin aynı kişiler olup olmadığı hususu üzerinde durmak gereklidir.

Osman Ergin 1549’da kayıtlı yazma eser incelendiğinde, tıpkı *nazm li-şârih* başlıklı manzume gibi, *Risâle der-hakikat-i Âdem*’in müellifine dair de gerek yazma gerekse katalogda herhangi bir bilginin olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte *Risâle der-hakikat-i Âdem*’in müellifini eserin/risalenin diğer nüshalarından tespit etmek mümkündür. Görebildiğimiz kadarıyla bu risalenin Osman Ergin

1549'daki nüshayla birlikte farklı isimler altında en az altı nüshası vardır. Bunlardan Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonundaki nüsha *Hâzâ Kitâbu Sâ'atî Bektaşiyî'l-'Aleviyî'l-Hüseynî el-Ca'ferî* başlığıyla Sâ'atî mahlaslı bir şaire isnat edilmiştir (Milli Kütüphane, 3195: 1b-14b).¹ Risalenin kalan beş nüshasından üçü kütüphane kataloguna *Risâle-i Tasavvuf* adıyla kaydedilmiş ve bu üç nüshanın müellifi de Sâ'atî olarak gösterilmiştir.² Son iki nüsha ise *Risâle der-hakikat-i Âdem* adıyla kayıt altına alınmıştır.³ Bu son iki nüshada eserin Sâ'atî'ye aidiyetine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.⁴ İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin 1549 numarada kayıtlı risalenin nüshalarına ilişkin bilgi dökümü aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablodan farklı isimlerle anılan bu risalenin tek bir eser olduğu ve müellifinin de Sâ'atî olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır:

Tablo-1: Osman Ergin 1549'da kayıtlı Risâle der-hakikat-i Âdem'in nüsha tablosu

Eserin demirbaş numarası	Eserin katalogdaki adı	Katalogdaki yazar bilgisi
İBB Atatürk Ktp. Osman Ergin 1549	Risâle der-hakikat-i Âdem	Yazar bilgisi yok.
İBB Atatürk Ktp. Osman Ergin 321/1	Risâle der-hakikat-i Âdem	Yazar bilgisi yok.
İBB Atatürk Ktp. Belediye Yazmaları K 170	Risâle-i Tasavvuf	Sâ'atî
İBB Atatürk Ktp. Osman Ergin 208	Risâle-i Tasavvuf	Sâ'atî
İBB Atatürk Ktp. Osman Ergin 806	Risâle-i Tasavvuf	Sâ'atî
Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3195	Bu nüsha "Sâ'atî'nin "Sagir" okunması nedeniyle kataloga " <i>Sagir Bektâşi'l-Aleviyü'l-Hüseyn</i> " şeklinde işlenmiştir.	Şeyh Ali Baba Seyid Ahmed Tevfik. [İçerik bakımından diğer nüshalarla aynı olan bu nüshanın müellifi Sâ'atî'dir.]

¹ Milli Kütüphanedeki bu nüsha kataloga *Şeyh Ali Baba Seyid Ahmed Tevfik, Sagir Bektâşi'l-Aleviyü'l-Hüseyn* şeklinde hatalı olarak işlenmiştir.

² Bahsi geçen bu üç nüsha için bk. (Osman Ergin, 806: 73b-103b; Osman Ergin, 208: 66b-90b; Belediye Yazmaları, K 170: 1b-15a). Bu son nüshanın başlığıyla Milli Kütüphane nüshasının başlığı aynıdır.

³ Risalenin bu nüshaları için bk. (Osman Ergin, 1549: 1b-15a; Osman Ergin, 321/1: 1b-15a).

⁴ Sâ'atî'ye atfedilen bu risale iki farklı yayına konu olmuştur. Risalenin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Yz. A 3195 numarada kayıtlı nüshasının neşri için bk. (Alkan- Toker, 2013). Risalenin Osman Ergin 321/1'de kayıtlı nüshanın neşri için bk. (Karaca, 2017).

İkinci husus ise *Risâle der-hakikat-i Âdem* müellifi Sâ'atî'nin, Hurûfilik remizleriyle örülü bu manzumenin de müellifi olma ihtimalidir. Lâkin bu ihtimal birkaç açıdan epeyce zayıftır. İlk olarak bu manzume Osman Ergin 1549'daki nüsha dışında diğer beş nüshanın hiçbirinde yoktur. İkinci olarak Sâ'atî'nin risalesinde güçlü bir Alevî-Bektaşî etkisi varken ilgili manzumede şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta Hurûfilik öğelerine yer verilmiştir. Cılız birkaç etki dışında Sâ'atî'ye ait risaleyi Hurûfilikle bağdaştırmak mümkün değildir. İlâveten Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde Sâ'atî'nin Alevî-neseb ve Şî'i-mezhep olduğu hususu işlenmişken şairin Hurûfî olduğuna dair bir bilgiden bahsedilmemiştir (Âşık Çelebi, 2010: 2/935; Latîfî, 2000: 290). Dolayısıyla Sâ'atî, Hurûfî bir şair değildir. Bu yüzden de 42 beyitlik Hurûfilikle ilgili bu manzumenin ona ait olma ihtimali zayıftır.

Son olarak bahsi geçen manzumenin eksik bir versiyonundan bahsettikten sonra manzumenin metni ve değerlendirmesine geçebiliriz. Osman Ergin 1549'da kırk iki beyit olarak yer alan bu manzume on bir beyit şeklinde Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Şer'iyeye, 1363 numarada da geçmektedir. Ancak buradaki versiyon da tıpkı diğeri gibi müellifin kim olduğu noktasında bize veri sunmamaktadır.

I. Manzumenin metni**[Osman Ergin 1549, 15a-16a]***Nazm li-şârih kuddise sırruhu'l-'azîz*

1. İştigil kim sana bir söz diyem hoş
Eger 'âkıl isen cânıla it gûş
2. Vücûdundan beşâretdür sana key
Eger fehm ider isen olasin hay
3. Bu Âdem hilkatidür zâta mir'ât
Nazar kıl kim göresin anda zerrât
4. Sıfâtudur yüzünde yazlu⁵ esmâ
Hakikat oldurur 'ayn-ı müsemmâ
5. Elünde ayagında ger yüzünde⁶
Mürekkeb olmuş esmâ hem sözünde
6. Yüzün hattun okı kim olasin hay⁷
Göresin vechidür mü'min(ün) kamu şey⁸

⁵ Orijinal metinde “yazılı” şeklindeki bu kelime vezin sebebiyle “yazlu” olarak okunmuştur.

⁶ Orijinal metinde “ayagında” şeklinde olan bu kelime anlam açısından iyelik ikinci tekil şahıs ile “ayagunda” şeklinde olmalıdır.

⁷ Metinde “yüzün hattun” biçiminde olan bu kısım anlam gereği “yüzün hattın” şeklinde olmalıdır.

⁸ Bu mısra orijinal metinde “Göresin mü'minün vechidür kamu şey” şeklinde verilmiş ve *te'hîr takdîm* işareti koyularak “mü'minün” ile “vechidür”ün yer değiştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra ise farklı bir sahh kaydı ile mısranın “Göresin vechidür mü'minün kamu şey” biçiminde okunması gerektiği belirtilmiştir. Fakat her iki durumda da mısranın vezni bozuktur. Veznin düzelebilmesi için mısranın, “Göresin vechidür mü'min kamu şey” yahut “Göresin mü'minün vechi kamu şey” biçiminde okunması gereklidir ki *ek*'te metni verilen Ali Emîrî versiyonunda bu ihtimallerden ilki tercih edilmiştir.

7. *Hu* vechün zâtıdır sûret sıfâtı⁹
Bu esmâdur müsemmâ 'ayn-ı zâtı
8. Cemâlün hattı *hîdûr* okı ezber
Ki dîv olmayasın merdûd-ı ebter
9. Hurûf-ı muhkemâtun 'ayındur *hî*
Nitekim *hî* olur çün sâkin-i *yî*
10. *Yi* ondurur *hî* beşdür anla harfî¹⁰
Olur on yedi anlamlı bu harfi [**15b**]
11. Hurûfun on yedidür muhkemâti
تو بشر این سخن از فضل ذاتی¹¹
12. Anun zımında esmâ nutk-ı güftâr
Eger teşbih-i esmâ nutk-ı güftâr
13. Hakun vechidür esmâ vü müsemmâ
Bu sözi fehm idemez dîv-i a'mâ
14. Sıfâtı esmâdur çünki kamu şey¹²
Kamu şey vech-i *Hûdûr* tutmagıl key

⁹ Hurûfîlik literatüründe Hüve/ Hû diye geçen bu kelime vezin gereği “Hu” şeklinde kısa vokal ile yazılmıştır.

¹⁰ Normalde “yî” ve “hî” şeklinde yazılması gereken bu iki ibare, vezin gereği “yi” ve “hi” şeklinde imlâ edilmiştir.

¹¹ Her ne kadar vezin problemi olsa da Ali Emîrî nüshasındaki “تو بشنو این سخنرا از فضل ذاتی” rivayeti daha doğrudur. Bu bağlamda mısra şöyle olmalıdır: *Tu bişnev in suhan ez-Fazl-ı zâtî*

¹² Orijinal metinde “sıfâtı esmâdur” şeklinde olan bu kısım anlam gereği “sıfât u esmâdur” ya da “sıfâtı ismidür” biçiminde olmalıdır. İkincisi tercih edildiği takdirde ilk mısradaki vezin bozukluğu da giderilmiş olacaktır.

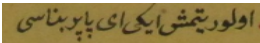
15. Görinen cümle anun sun'ı oldu
Helâk olup kamu şey vech[i] kaldı
16. Muhî-i 'âlem oldu çün sıfâtı
Bu Âdemden görindi vech-i zâtı
17. Bu sırra kimsenün 'aklı irişmez
Bu yola hâricî ebter dürişmez
18. Haberdâr ol vücûdından gel imdi
Dilünde söyleyen kimdür bil imdi
19. Tasarruf eyleyen her dem sözüdür
Hakun esmâsıdır yazlı yüzündür¹³
20. Niçün olmazsın âgâh kendözünden¹⁴
Kıyâmet geldi gel utan yüzünden
21. Tanıkluk vire çün eller ayaklar
Bulardur kim seni her yirde saklar
22. Vücûdî bilesin eldür ayakdur
Bular yazılı çün esmâ-yı Hakdur
23. Elünde yazılıdur ism-i Allâh
Haberdâr ol degülsen dîv-i güm-râh
24. Gör okı ism-i Allâh oldu beş harf
Elün parmağı beşdür say olur harf
25. *Hi* beşdür harf beş parmakların beş¹⁵
Budur tâliblere hem mezheb [ü] kiş¹⁶
26. Dahı say parmagun mafsallarını
Tutar her biri bir harfün birini¹⁷
27. Kelâmun harfi yigirmi sekizdür
Anun sözün işit kim restehizdür¹⁸
28. Dahı bir söz işit kim ism-i Allâh
Elün harfinedür ey tâlib-i râh
29. Çü harfün bîst u heşt (kez) ola eczâsı¹⁹
Olur yetmiş iki ey yâr binâsı²⁰ [16a]
30. Olur yetmiş iki Allah demek hem
Odur çün ism-i zât-ı ism-i a'zam
31. Elifdür iki iki lâm bir *hi*
Bu sırrı saklama tâliblere di
32. Cümelde oldu altmış ol iki lâm
Hi beş iki elifdür anla ol nâm
33. Dahı beş harf var fehm eyle nâmı
Olur yetmiş iki var say tamâmı
34. Hakîkat dest her dem bil ki ol nâm²¹
Bize *Fazl* eyledi bu sırrı in'âm

¹⁷ Metinde “birini” olarak yazılan bu kelime anlam gereği “yirini” olmalıdır.

¹⁸ Metinde “restehizdür” şeklinde olan bu kelime vezin gereği “restehizdür” okunmuştur.

¹⁹ İkinci tefiledeki vezin hatasının düzelebilmesi için “kez” mısradan atılmalıdır. Ancak yine de son tefiledeki hata sebebiyle vezin bozulmaktadır.

²⁰ Orijinal hali

“*Olur yetmiş iki ey yapar binâsı*” şeklinde olan bu mısradaki muhtemelen istinsah hatası yapılarak “ey” ve “yapar” yanlış yazılmıştır. Her ne kadar ikinci tefilede vezin hatasına sebep olacak olsa da Hurûfilik metinlerinde sıkça kullanılan bir kalıp olması nedeniyle bu iki kelime “ey yâr” şeklinde olmalıdır. Bu durumda mısranın son şekli şöyledir: “*Olur yetmiş iki ey yâr binâsı*”.

¹³ Orijinal metinde “yazılı” şeklinde olan bu kelime vezin gereği “yazlı” okunmuştur.

¹⁴ Metinde “âgâh” şeklinde olan bu kelime vezin gereği “âgeh” şeklinde olmalıdır.

¹⁵ “Hi” vezin gereği “Hi” şeklinde imlâ edilmiştir.

¹⁶ Orijinal metinde “mezheb-i kebş” yazılıdır. Fakat anlam açısından *mezheb [ü] kiş* tercih edilmiştir.

35. Sebeb rızkına halkun ol olupdur
Serâyir nokta çünkim el gelüpdür
36. Dahı hem el ider inşâ mu‘ammâ
Bu sözi fehm idemez dîv-i a‘mâ
37. Şehâdet sırrı hep elden bilindi
Eger mü‘min isen cehd it bil imdi
38. Haberdâr ol[dı] çünkim elden elvân
Elün sırrında ‘âciz kaldı hayrân
39. Bu bahrun [hep] ‘amıkdür ol beyânı²²
Kılur tay hem zemîn ü âsmânı
40. Cihânda her ne varsa el irişür
Yıkar bozar düzer hemdem dürişür
41. Yüzün hattını şerh ider mafâsıl
Eger bildünse oldun Hakka vâsıl
42. Hurûf eczâsı şerh oldı tamâmı
Elünde fehm [hem] it gel bu kelâmı

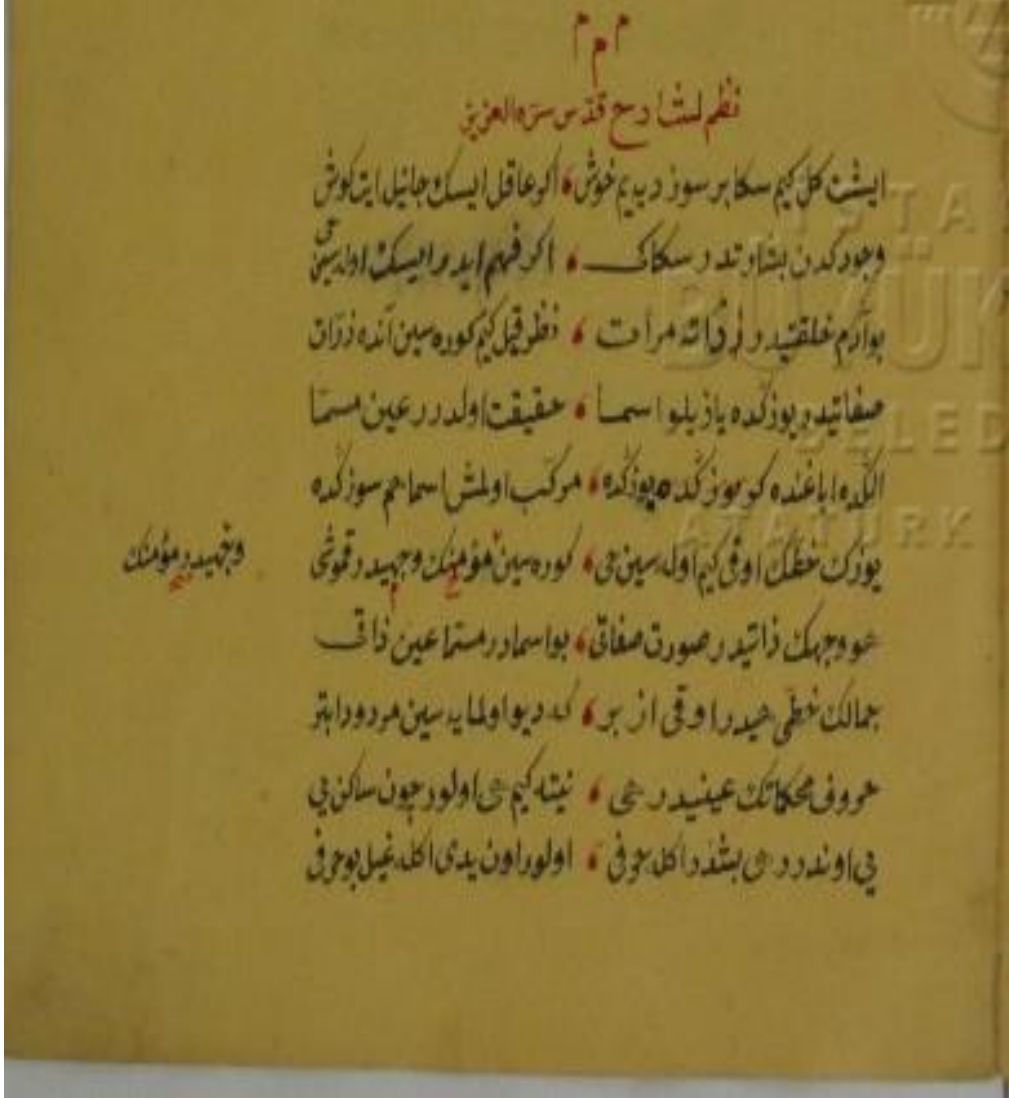
*Temmeti’r-risâleti bi-‘avnillâhi’l-meliki’l-
mennân. [Te]mme*

²¹ Anlam gereği, “*Hakikat-i dest her dem bil ki ol nâm*” şeklinde olması icap eden bu mısra vezin gereği “*Hakikat dest her dem bil ki ol nâm*” şeklinde okunmuştur.

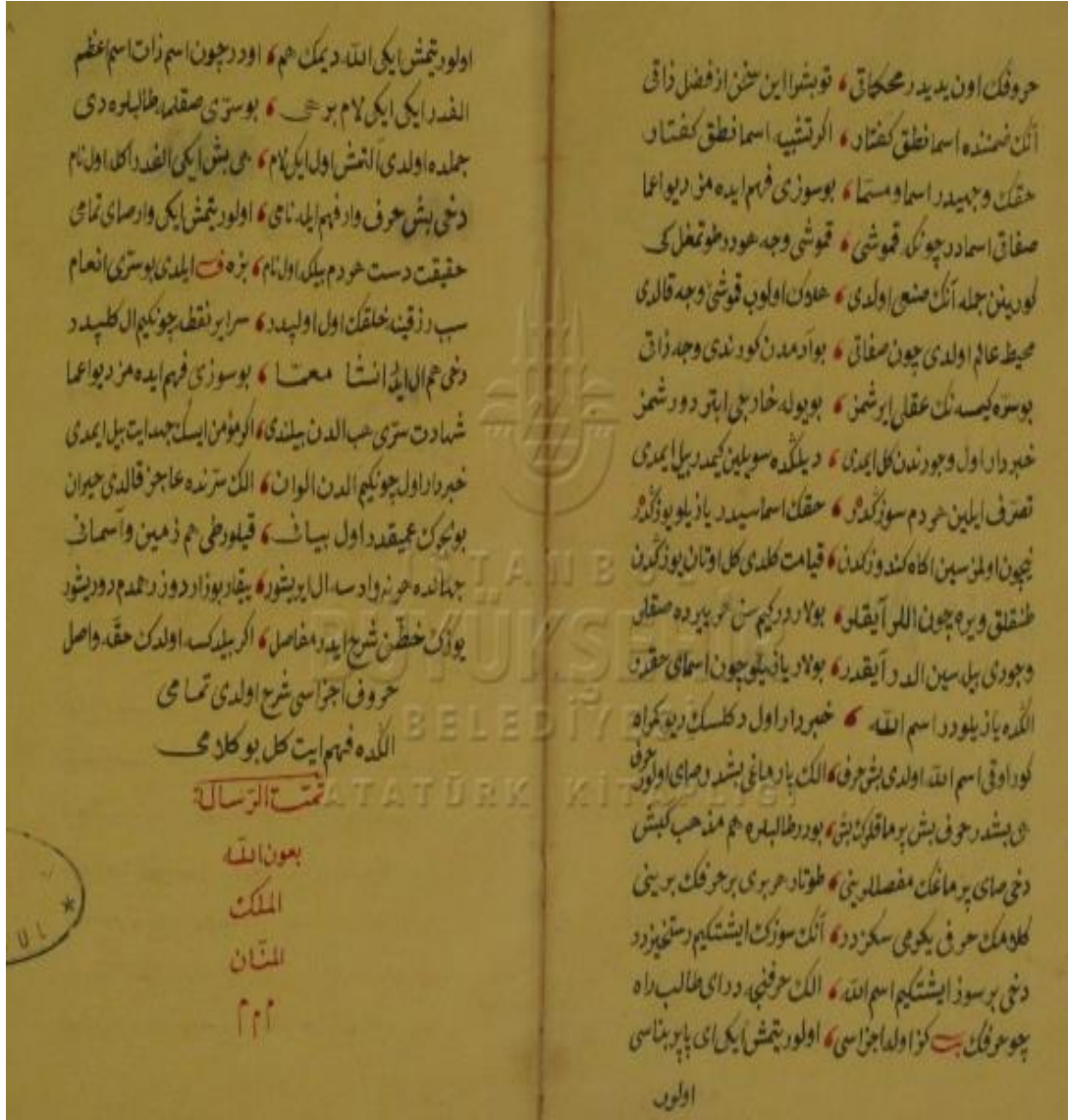
²² *Amik* vezin gereği *amik* şeklinde okunmuştur.

Resim-1: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 1549, vr. 15a.

Resim-2: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin 1549, vr. 15b-16a

II. Hurûfilik açısından manzumeye genel bir bakış

Birçok Hurûfilik metninde olduğu gibi bu manzumenin temel hedefinin de edebî bir kaygıdan ziyade taliplere Hurûfilik düşüncesini aşılamağa yahut Hurûfilik propagandası yapmak olduğu çok açıktır. Genel olarak ifade etmek gerekirse manzumede insan anatomisi, isim müsemma, ayna metaforu, hüve/hû, ism-i Allâh, Hakk'ın âlemi muhit oluşu, insanın elleri, ayakları, yüzü ve sözü gibi konular işlenmiş; âkil olanın bu nükteleri cân kulağıyla dinleyerek anlaması gerektiği vurgulanmıştır. Manzumenin hemen başlarında:

Vücûdundan beşâretdür sana key

Eger fehm ider isen olasin hay

beytiyle Hurûfî düşüncede kişinin diri (hay) olmasının şartı açıklanmıştır. Ferišteoğlu'nun *Âhiret-nâme*'sinde geçtiği üzere Hurûfilikte meyyit (ölü), kendi vücûdunu bilmeyip gönlü ölen kişidir. Kalpleri meyyit, nefisleri hay olan bu tür kişiler tâlib-i dünyâ olup kendilerine Âdemî rûh nefh olunmayan rûhları rûh-ı hayvânî menzilesindeki kimselerdir. Kalpleri hay olanlarsa tâlib-i Hak ve tâlib-i âhirettir. Bunlar kendi vücûdu ilmini ve hilkati ilmini bilmek, kendi kitâbeti ve hilkati taksîmâtını okumak ister. Kendi hilkati ilmini bilen ve kendi kitabını okuyanlara Âdem rûhu nefh olunur, bunlar hayvanlık mertebesinden halâs olur (*Âhiretnâme* 656/08: 151b-152a; Şenödeyici 2014: 198-199).

Manzumenin:

Yüzün hattun okı kim olasin hay

Göresin vechidür mü'min kamu şey

şeklindeki altıncı beyti de bu beyitle aynı bağlamda söylenerek kişinin hay olmasının kendi yüzündeki hatları okuyabilmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Her ne kadar insanın âlem-i kebîr yahut âlem-i sagîr olması yönünden vahdet-i vücûdla Hurûfilik arasında bir zıtlık olsa da âlem ve insanın kevnî kökenini izah noktasında aralarında bir benzerlikten bahsedilebilir. Vahdet-i vücûd bütün varlığı yaratıcının esmâsının bir tecellisi/ta'ayyünü olarak görür. Yani âlem ve insan Vücûd-ı Mutlak'ın esmâ-i hüsnâsının bir gölgesi hükmündedir. Bununla birlikte eşyâ zuhûrda Vücûd-ı Mutlak'ın tek bir esmâsını taşıyorken insan (insân-ı kâmil), esmâ-i hüsnânın tamamını kendinde toplamış vaziyettedir. *Kevn-i câmi'* olarak adlandırılan bu yönüyle insan Hakk'ın halifesidir ve *ibâdât-ı zâtînin* biricik temsilcisidir (Izutsu 2005: 289-325). Benzeri şekilde Hurûfilikte de bütün eşya potansiyel olarak 32 ismin mazharıdır. Lâkin her eşya sadece bir ismin mazharıyken insan yüzü 32 ismin tamamını cem' etmiştir. Bu bağlamda eşyadaki her şey sadece insan yüzünde mevcuttur.²³ Buradan hareketle manzumede geçen, *göresin vechidür mü'min kamu şey*, mısraının mazmunu daha berrak hâle gelmekte ve mü'minin vechinin neden bütün eşyayı şâmil olduğu anlam kazanmaktadır.

²³ Hurûfilik'in bu düşüncesi şu mısralarda ele alınmıştır: "Z'ân ki eşyâ mazhar-ı sî vü dü esmâend be-cem' / Her yekîrâ mazhar-ı yek ism ez-eşyâ nihâd/ Rûy-ı insân mazhar-ı sî vü dü esmâ şud tamâm/ Ân çî der-eşyâ heme bud der-ruheş tenhâ nihâd. [Eşyanın tamamı 32 ismin mazharı olduğu için, eşyanın her biri bir ismin mazharı olmuştur. İnsanın yüzü 32 ismin tamamının mazharıdır. Eşyada olan her şey yalnızca onun yüzünde bulunmaktadır.] (Usluer, 2009: 265-266).

Mısrada geçen *mü'minin* bilindik anlamından ziyade Hurûfî literatüründe *Âdem* yerine kullanıldığını da belirtmek gereklidir. Feriştioğlu *Âhîret-nâme*'de, “*Mü'min mü'minin aynasıdır.*” (Ebû Dâvûd, Edeb/57) hadisini izah ederken bu hususa, “*Bil ki mü'minden maksûd Âdemdür.*” sözleriyle açıklık getirmektedir (Âhîret-nâme, 658/08, 152b; Şenödeyici, 2014: 200). Refi'î'nin *Beşâret-nâme*'sindeki:

Ya'ni Âdem mazharıdır zâtınun
Sırrını vechinde âyâtınun

Oldı eşyâ mazhar-ı zât-ı Hudâ
Lîkin Âdemdür kamuya pîşvâ

(Beşâret-nâme, 185: 213b; Usluer, 2019: 121-122)

beyitleri de bütün eşyanın Hudâ'nın zâtının tecelligâhı olduğunu ve insanın zâtın mazharı olmada en önde geldiğini vurgulaması bakımından önemlidir. Çalışmamıza konu olan manzumenin, “*Bu Âdem hilkatidür zâta mir'ât/ Nazar kıl kim göresin anda zerrât*” şeklindeki üçüncü beyti de aynı bağlam ile insanın (Âdem/Fazlullâh) hilkatte yaratıcının aynası olduğu hususunu vurgulamaktadır ki Feriştioğlu'nun *Âhîret-nâme*'sinde de benzeri ifadeler vardır. Buna göre Hak te'âlâ âyinesiz olmaz ve Âdem, âyîne-yi Hak'tır. Âdem, Hakk'ın öz letâfetinden 28 ve 32 kelime üzerine halk olunmuş ve Hakk'ın emaneti olan 32 kelime Âdem'e bildirilmiştir (Âhîret-nâme, 658/08, 152b; Şenödeyici, 2014: 200). Misâli'nin *Feyz-nâme*'sinde “*nutk-ı Hak*” ve “*râh-ı zât*” olarak tavsif edilen 28 ve 32 harf, Hakk'ın aynası olarak tasvir edilmiştir.²⁴ *Feyz-nâme*'deki:

Ya'ni bu harf kim sıfâtıdır anun

Münfek olmaz 'ayn-ı zâtıdır anun (Usluer, 2019: 241)

beytine göre Hakk'ın sıfatı olan bu harfler -sıfat zât'tan ayırlamayacağı için- zât'ın ayrılmaz bir parçasıdır. Üzerinde durduğumuz manzumenin:

Sıfâtıdır yüzünde yazlı esmâ

Hakikat oldurur 'ayn-ı müsemmâ

biçimindeki dördüncü beytiyle *Feyz-nâme*'deki bu beyit bağlam açısından birdir. Zira her ikisinde de Âdem'in yüzünde yazılı olan 28/32 harf Hakk'ın sıfatı olarak isimlendirilmiş ve bunların hakikatte zât (müsemmâ) ile aynı olduğuna vurgu yapılmıştır.

Genelde kelâm âlimleri tarafından Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin zâtıyla aynılığı/gayrılığı bağlamında *isim-müsemmâ-tesmiye* kavramları etrafında uzun yıllar tartışılan isim ve müsemmâ mevzusu, sûfiler tarafından, “İsim müsemmânın aynıdır.” şekliyle kabul görmüştür (Çelebi, 1998: 114; Çelebi, 2000: 550). Hurûfîlerin de isim-müsemmâ meselesine yaklaşımları ilkesel olarak *isim* ile *müsemmânın* aynılığı üzerinedir. Fakat ulaştıkları sonuçların gerek kelâm âlimleri

²⁴ *Bîst u heşt u sî vü düdür nutk-ı Hak / İkkisinden de garaz Hakdur be-Hak // Bîst u heşt u sî vü düdür râh-ı Zât / Hakka mir'ât oldı ya'ni bu sıfât* (Usluer, 2019: 244; Usluer, 2009: 230).

gerekse sûfilerle (*vahdet-i vücûd*cular ve *fenâ fillâh*çılar) aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Hurûfiler isim-müsemâmâyı lafzî boyut, sıfat-zât ilgisi ve ontolojik boyut diyebileceğimiz bağlamlarda izaha çalışmıştır. Nesîmî'nin *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'ında anlatıldığı vechile Cenâb-ı Hak tarafından Hz. Âdem'e talim edilen *esmâ-yı küll* aslında 32 kelime-yi İlâhî olup Hak Te'âlâ'nın *esmâ-yı zâtına*, sıfatına, bütün suhûf ve semâvî kitaplarıyla cemî'-i ulûm ve eşyaya menşedir. Bu yönüyle bütün varlık ontolojik olarak 32 kelime-yi İlâhî'den vücut bulmuştur. Şayet bu otuz iki kelime eşyâdan çıkarılacak olursa eşyâ namına ortada bir şey kalmaz (Usluer, 2014: 64-65) Manzumenin on dördüncü beytinin, “*Sıfâtü esmâdur çünki kamu şey*” şeklindeki ilk dizesi de buna vurgu yapmaktadır.

İsim ile müsemâmânın aynılığına dair Hurûfiler tarafından gösterilen delillerden biri lafzî açıdan olmuştur. Mîr Şerîf'in risalesinde vurgulandığı üzere elfâzın telaffuzunu sağlayan 28 ile 32 kelime isimdir. Bu 32 isim müsemâmânın da tâ kendisidir. Meselâ *elif* (ا)'nin, *bî* ise (ب)'nin ismidir. Şâyet (الف)'ten (ا)'yi çıkarırsan geriye (ف) “lif” kalır. Bu da elife delalet edemez. Dolayısıyla hiçbir şekilde (ا)'yi eliften, (ب)'yi de bî'den çıkarmak mümkün olamayacağından isim ile müsemâmâ aynıdır (Risâle-yi İsm [u] Müsemâmâ, 993: 45b-46a; Huart, 1909: 96-97; Usluer, 2009: 226). *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'ta benzeri bir örnek (الحمد) *el-hamdu* üzerinden verilmiştir:

El-hamdu mürekkebdür elif, lâm, hâ, mîm, dâl'dan. El-hamdu egerçi elif, lâm, hâ, mîm, dâl'un fer'idür. Ammâ kaçan kim bu elif, lâm, hâ, mîm ve dâl'ı el-hâmdudan ihrâc idesin, el-hâmdunun vücûdı kalmaz. Anun için ki el-hamdu elif, lâm, hâ, mîm ve dâl'un aynıdır (Usluer 2014: 64).

Hurûfî kaynaklardan *Beşâret-nâme*'de ismin ayn-ı müsemâmâ olduğu vurgulandıktan sonra *Allâh*, *Tanrı*, *Hudâ* ve *Rabb* isimlerinin mazmunu şöyle açıklanmıştır:

İsm-i Allâh'un elifdür lâm u hî

Tanrı dirsens oldu tî vü gâf rî

Ger Hudâ dirsens elifdür hî vü dâl

Rab disen rî bî olur bî-kîl ü kâl

...

Hak ben Allâh'am dir üç harfdür inan

Bir elif bir lâm u bir hîdür hemân (Usluer, 2019: 48-49)

Beşâret-nâme'nin hemen sonrasındaki beyitlerde de Hasan, Âdem ve Alî'nin harfleri sayılarak bunların bu harflerden ibaret olduğu vurgulanmıştır. Hurûfilere göre nasıl ki isim müsemâmânın aynıysa sıfat mevsûfün, 32 kelime-yi İlâhîden olan kelâm da mütেকellimin aynı ve sıfatıdır. Bu yüzden sıfat ayn-ı zât'dır, zât'dan ayrı olamaz. Kelâm-ı kadîm mütেকellimin aynı olduğuna göre Hakk'ın zât-ı kadîmi otuz iki kelime olur. Manzumenin:

Muhîti 'âlem oldu çün sıfâtı

Bu Âdemden görindi vech-i zâtı

şeklindeki on altıncı beytinde ise gerek kelâm ve tefsirciler gerekse sūfîlerin üzerinde durdukları Allah'ın âlemi ne şekilde kuşattığı konusuna gönderme yapılmıştır. Fussilet/54, Nisâ/126 ve Talâk/12 ayetleri²⁵ bağlamında tartışılan konuya kelâm âlimlerinin yaklaşımı Allah'ın âlemi ilim ve kudretiyle kuşattığı şeklindedir. Vahdet-i vücûdu sūfîler ise Allah'ın âlemi zâtî/vücûdî olarak kuşattığı fikrindedir. İkinci mısra da geçen Hakk'ın zâtının Âdem'de görünmesinin anlamı açıktır. Zira başta yüzü olmak üzere insanın el, ayak ve diş gibi uzuvlarında zâtî 32 kelime-yi İlâhî'den müteşekkil olan Hak tecelli etmiştir. Kelâm zât'ın aynısı olan sıfâtullâhdan ayrı olmadığı için beytin ilk mısrasında geçen “sıfât” ile Hurûfîlikte yaygınca kullanılan *kelâm-ı kadîm* yani *kün*'e gönderme yapılmıştır. *Mukaddimetü'l-Hakâyık*'da kelâm-ı kadîmin cemî'-i mevcûdâtın aslı olan kelime-i *kün* olduğu şu sözlerle vurgulanmıştır:

Cemî'-i mevcûdâtun aslı ve 'ileti bu delil ile ki (...) kelime-i *kündür* ki kâf ile nündür ve kâf [u] nün Hazret-i Ehadiyyetün kelâm-ı kadîmidür ki Hakk Te'âlânun 'aynıdır ve eşyâ kâf u nünun 'aynıdır. Pes lâzım geldi ki cemî'-i eşyâ kelime ve kelâm olalar. Anun için ki eşyânun aslı kelime ve kelâmdur. Sâbit oldu ki fer' aslun aynıdır ve eşyâ kâf u nündür (Usluer, 2014: 71).

Dolayısıyla Allah âlemi kelime-yi kadîmi olan 32 kelimeyle kuşatmış olmaktadır. Hurûfîlere göre Fussilet/54 ve Nisâ/126'nın tefsiri budur ve Hakk'ın âlemi ihâtası *ismiyyet* denen bu cihetle olmaktadır. Nesîmî, Hakk'ın âlemi *ismiyyet* cihetinden muhît olduğunu: “[*Âlemde her ne varsa*] *anun taht-ı tasarrufındadır ve ismiyyet cihetinden cemî'-i eşyâya ve cemî'-i kâ'inâta ve sâ'ir mevcûdâta yitişmişdür ve muhît olmuşdur.*” (Usluer, 2014: 65) sözleriyle vurgulamaktadır. Ayrıca Nesîmî “*Allah her şeyi ilmen ihâta eylemiştir.*” (Talâk/12) ayetine istinâdla Hakk'ın âlemi *ilmiyle* kuşattığı şeklindeki tevilleri, mevcûdâtın aslının kelime ve kelâm olup yaratıcının her şeyi otuz iki harfle kuşattığını, bu otuz iki harfin de O'nun zâtının aynı olduğunu belirterek reddetmektedir. Nesîmî'ye göre Allâh âlemi mademki bu otuz iki harfle zâtî olarak kuşatmaktadır, bir şeyi hem zâtî hem de ilmî olarak iki kere kuşatmak imkânsız olduğuna göre Allâh'ın mevcûdâtı ilmen kuşatması mümkün değildir (Usluer, 2014: 65-66). Hakk'ın bütün eşyâ ve mevcûdâtı kuşatışına dair malumatın neredeyse aynısı Ferišteoğlu'nun *Sa'âdet-nâme*'sinde de kayıtlı olup bu risalede Allah'ın eşyâyı *ismiyyet* cihetinden kuşatmasının ne anlama geldiği de açıklanmıştır:

Ey tâlib-i esrâr-ı İlâhî bil ki ihâtat-ı Hak cümle isme dükeli eşyâya kelâm-ı kadîmiyledür. Ya'nî bu sî vü dü ki asl-ı kelâm-ı kadîmdür. Şol cihetden ki her şey[ün] ki elbetde bir ism[i] vardır. Ol ism bu sî vü dü kelimedden hâric degüldür. Çünkü sî vü dü kelimedden hâric nesne olmaya. Pes cemî'-i eşyâya muhît olan *sî vü düd*ür. Pes Hazret-i Ehadiyyet dükeli eşyâya kelâm-ı kadîmiyle ihâta itmiş ola (Âhîret-nâme, 656/4).²⁶

²⁵“Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır.” Nisâ 126. “İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.” Fussilet 54. “Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilirsiniz.” Talâk 12.

²⁶ Risalenin neşri için bk. (Usluer- Karabulut, 2014: 219-255). Allah'ın her şeyi kelâm-ı kadîmi yani otuz iki harfle kuşatması dışında Hurûfîler, Allah'ın varlığı “ses”, “istivâ hattı”, “şekil ve sûret” ve “kün/altı yön” bakımından da kuşattığını ispata çalışmıştır. Bu bağlamda bk. (Usluer, 2009: 236-238).

Manzumede ele alınan hususlardan biri de *Hüve*'dir. Muhîti'nin *Keşf-nâme*'sinden anlaşıldığına göre *Hüve/Hû* Hurûfilderde zât-ı ezelinin ismi olan Allâh'a, Âdem ile Havva'nın yüzündeki hatlara, Hz. Muhammed'in nutkundaki 28 harfe, Fazlullah'ın kelâmı tevile başladığı yaş olan 33'e, Fazlullah-ı Hurûfi'nin ismindeki (ف ض ل) harflerine, Hz. Musa'nın levhindeki hatlara beş vakit namaz ile hazar, sefer ve cumada kılınan üç tür namaza işaret etmektedir (Usluer, 2014: 244-246).

Manzumenin:

Sıfâtı esmâdur çünkü kamu şey

Kamu şey vech-i *Hûdur* tutmagıl key

Görinen cümle anun sun'ı oldı

Helâk olup kamu şey vech[i] kaldı

biçimindeki on dört ve on beşinci beyitlerinde her şeyin *vech-i Hû* olduğu ve O'nun vechinden başka her şeyin helâk olacağı belirtilerek, “كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ” / *O'nun yüzünden başka her şey helâk olacaktır.*” (Kasas 88) ayetine gönderme yapılmaktadır. Beyitteki *vech-i Hû*'yu öncelikle “yaratıcının yüzü” olarak anlamak mümkündür. Zira Hurûfilerin bazı hadisleri kaynak göstererek yaratıcıya el, ayak ve yüz gibi uzuvlar izafe ettikleri bilinmektedir. Bu noktada Hurûfilerin hadis olarak vurguladığı, Hz. Muhammed'in miraçta yaratıcıyı yüzünde tüy bitmemiş bir genç (emred katat) suretinde gördüğü şeklindeki rivayet Hurûfilik literatüründe yaygınca kullanılmıştır.²⁷

Feyz-nâme'nin:

İkki hâcib çâr müje hatt-ı ser

Hatt-ı evveldür yididür iy peser

Sûret-i emred budur kim Zü'l-celâl

Perdeyi kaldırdı yüzden ez-kemâl

Ahmed'e arz eyleyüp mest eyledi

Zülfinün târında dil-best eyledi (Usluer, 2019: 244)

beyitlerinden anlaşılacağı üzere miraçta kendisini Hz. Peygamber'e emred suretinde gösteren Rabb'in yüzünde iki kaş, dört kirpik ve bir de saç olmak üzere 7 ümmî hat bulunmaktadır. Bu yedi hattın dört unsurla çarpılmasıyla 28 kelime-yi İlâhî'ye, saçtan istivâ hattının geçmesiyle de 32 kelime-yi İlâhî'ye ulaşılr. Nesîmî'nin *Mukaddimetü'l-Hakâyik*'inde ahsen surette gözükten “*Hak Te'âlâ'nın Âdem sûretinde olduğu*” belirtilerek emred katatın yüzünde yazılı yedi kitâbet-i İlâhî'nin aynı zamanda “*Kur'an yedi harf üzerine inmiştir.*” hadisinin tevili olduğu

²⁷ Bu bağlamdaki birkaç örnek için bk. (Usluer, 2014: 75, 271, 426).

vurgulanmıştır. Her kitâbeti dört kitâbet olduğundan 28 kitâbet ortaya çıkar ki bu da Kur'ân-ı Kerîm'in aslıdır (Usluer, 2014: 75-76). Hüve/Hû ile Âdem'in yüzündeki hatların bağlantısı Muhîti'nin *Keşf-nâme*'sinde açıklanmaktadır. Buna göre Fazlullâh'ın *Muhabbet-nâme*'sinin ilk kelimesi olan *hüve/hû* Allâh'a râci'dir. Allâh (الله) ismi, eczâda elif (ا ل ف), lâm (ل ا م), lâm (م ا ل), elif (ا ل ف) ve hî (ه ي) olmak üzere 14 hurûf-ı muhkemât beraberinde olup Âdem'in yüzündeki 7 hattın hal ve mahal toplamı olan 14'e eşittir ki ²⁸ "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" ayeti buna işarettir. Buradaki *hû* zamiri 14 kelime olan Allâh'a râci'dir ve tıpkı onun gibi *hüve* de 14 kelimedir. Şöyle ki ebced bakımından 11 olan *hüve*'ye (ه) ve (و) harfleri eklenirse 13 olur, buna bir de *hüve*'nin kendisi eklendiğinde 14 ortaya çıkar (Usluer, 2014: 273). Fazlullâh'ın *Muhabbet-nâme*'de vurguladığı, *hüve*'nin Âdem ve Havva'nın yüzündeki hatların taksimi olmasının²⁹ anlamı ise *Keşf-nâme*'de şöyle aktarılmıştır:

Ma'lûm ola ki Âdem ve Havvâ'nın vechinde taksîm olan on dört 'aded lafz-ı *hüvedür* ki eczâ-yı Allâhdur ve on dört hurûf-ı muhkemâtdur ki seb'u'l-mesânîdür ki on dört hat şeklinde Âdem ve Havvâ'nun vechinde yidi hatt-ı ümdür ki hâl u mahal on dört olur mestûrdur ve levh-i mahfûz-ı İlâhîdür ki yigirmi sekiz kelimenün ve otuz iki kelimenün istivâsıyla mukassemdür (Usluer, 2014: 273).

Tüm bunlardan hareketle Âdem ve Havva'nın yüzü başta olmak üzere bütün eşyanın neden vech-i Hû olduğu anlam kazanmakta ve manzumenin, "*Sıfâtı esmâdur çünki kamu şey/ Kamu şey vech-i Hûdur tutmagıl key*" beytinin manası iyice belirginleşmektedir. Manzumenin:

Cemâlün hattı hîdür okı ezber

Ki dîv olmayasın merdûd-ı ebter

şeklindeki sekizinci beyti ve hemen sonrasındaki üç beyitte geçen *hurûf-ı muhkemât* tabiri Hurûfî literatüründeki "namaz"ı hatırlatmaktadır. Beyitteki "cemâl" mefhumu yüz anlamıyla geniş çerçevede "insan yüzü" dar çerçevede ise "Âdem'in yüzü/cemâli" manasındadır. Nitekim Vîrânî Abdâl *Fakr-nâme*'sinde "cemâl-i Âdem" olarak bu kavram geçmektedir.³⁰ Âdem'in yüzündeki hatların *hî* (ه ي) olması demek ebced bakımından *hî*'nin karşılığı olan 15'e ulaşmak anlamına gelmektedir. Bu da cuma günü kılınan farz namazların rekât sayısı kadardır. Dokuz ve onuncu beyitlerde ise (و) ve (ه) harflerinin hurûf-ı muhkemâtdan olduğu vurgulanmış ve bu iki harfin *he* ile *ye*'nin ebcedine eklenmesiyle hazardaki bir günlük farz namazın rekatları toplamı olan 17'ye ulaşılmıştır. Cuma günü kılınan farz namazlarla hizada kılınan farz namazların toplamı 32'dir. Bu da Âdem'in yüzündeki hatlar adedince. Manzumenin:

Tanıkluk vire çün eller ayaklar

Bulardur kim seni her yirde saklar

²⁸ "O'nun yüzünden başka her şey helâk olacaktır." Kasas 88.

²⁹ هو در تقسیم خطوط وجه آدم و حوا

³⁰ Salât-ı hazar on yidi ve salât-ı cum'a on bişdür. Cem' itdük otuz iki kelime oldu ki bir zâtdur. İmdi salât-ı sefer on bir ve salât-ı hazar on yidi cem' itdük yigirmi sekiz kelime oldu. Ol dahı bir zâtdur ki bismillâh adedince. **cemâl-i Âdem** adedince. (Usluer, 2014:200-201; Ballı, 2015: 57).

Sonuç

Her ne kadar Ehl-i Sünnet'e muhalif olsa da Anadolu ve Balkanlar'da derin izler bırakan Hurûfilik, bazen doğrudan kendi metinleri, bazen de nüfuz ettikleri çeşitli sûfi grupların metinleri aracılığıyla asırlarca varlığını devam ettirmiştir. Tüm bunların neticesi olarak da dil, kültür ve edebiyat sahasında geniş bir Hurûfilik literatürü oluşmuştur. Bu bağlamda Nesîmî'nin gazellerinde olduğu gibi lirik/edebî bir yönü olan şiiirlerle birlikte, mesnevi şeklinde yazılan ve büyük ölçüde Hurûfilik propagandası yapan didaktik metinler ortaya konmuştur. Aslına bakılacak olursa mesnevi formundaki bu metinler her ne kadar manzum olsalar da muhteva/mahiyet itibarıyla Hurûfiliği dikte eden mensur eserlerden/risalelerden çok da farklı değildir. Bu makalede üzerinde durduğumuz Hurûfilik remizlerini konu alan manzume de tamamen didaktik tarzda kaleme alınmış kırk iki beyitlik bir mesnevi olup kime ait olduğu belli değildir. Osman Ergin 1549'da bulunan bu manzumenin biri eksik olmak kaydıyla iki nüshası bulunmaktadır. Osman Ergin'de kayıtlı bu manzume kütüphane kataloguna işlenmemiş ve muhtemelen kendinden bir önceki eser olan Sâ'atî'nin *Risâle der-hakikat-i Âdem*'in devamı gibi düşünülmüştür. Ancak *Risâle der-hakikat-i Âdem*'de Hurûfilik öğelerinden ziyade Alevî-Bektaşî unsurların ağırlıklı olması ve tezkirelerde Sâ'atî'nin Hurûfî bir şair olarak değil Alevî meşrep biri olarak tavsif edilmesi bizde bu manzumenin Sâ'atî'ye ait olamayacağı kanaatini uyandırmıştır. Bununla birlikte Sâ'atî'nin Alevî-Bektaşî çizgisindeki risalesiyle Hurûfî düşünce ekseninde kaleme alınan bu manzumenin aynı yazmada ciltlenmesi bu iki kitle arasındaki fikrî geçişkenliğin göstergesi olarak düşünülebilir.

Manzumenin muhatabına vermek istediği mesaj, kelâm âlimleri tarafından farklı boyutlarda tartışılan “isim ve müsemmanın aynılığı”nda yatmaktadır. Başta insan uzuvları olmak üzere bütün varlığın köken olarak 28 ve 32 kelime-yi İlâhî'ye dayandığı ve Hakk'ın zâtının da bu 28 ve 32 İlâhî kelimededen ayrılmayacağı manzumede vurgulanmıştır. Dolayısıyla insanın yüzü, sözü, elleri/ ayakları ve bütün eşya ismiyyet cihetinden miraçta emred katat suretinde kendini gösteren yaratıcının vechinden başka bir şey değildir. Hak bu cihetten her şeyi ismiyyet yönünden kuşatmıştır. Manzumenin önemli bir kısmı el ve ayakların Hurûfilikte önemine ayrılmıştır. Zira Hakk'ın esması nasıl ki insanın yüz ve sözünde zuhur ettiyse el ve ayakta da zuhur etmiştir. Bu bağlamda elin beş parmağı ve bu parmaklardaki mafsallarla Hakk'ın ism-i zâtı olan “Allâh” arasındaki bağlantı kuvvetle vurgulanmıştır. Hüve ile eşya arasındaki bağlantı da manzumede ele alınan konulardandır.

Kaynakça

- Alkan, Mustafa- Gamze Toker. (2013), “Sâatî'nin Alevîlik/ Bektaşîlik Risâlesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 65, 211-236.
- Âşık Çelebi. (2010), *Meşâ'irü's-Şu'arâ: İnceleme-Metin*, (nşr). Filiz Kılıç, 3 C, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ballı, Hasan Hüseyin. (2015), “Vîrânî Baba'nın İlm-i Cavidan/ Fakr-nâme'sinde Hurufî Unsurlar”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* VIII/2 Güz, 43-66.
- Çelebi, İlyas. (2000), “İsim-Müsemmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 22, TDV Yayınları, İstanbul.
- Çelebi, İlyas. (1998), “Klasik Bir Kelâm Problemi Olarak İsim-Müsemmâ Meselesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, 103-116.
- Feriştezâde. *Âhîret-nâme*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 656/08.
- Feriştezâde. *Sa'âdet-nâme*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 656/4.
- Huart, M. Clement. (1909), *Textes persans relatifs a la secte des houroufis: suivis d'une etude sur la religion des houroufis par le docteur Rıza Tevfik* (Leyden-London: E.J. Brill Imprimerie Orientale, 1909.
- Izutsu, Toshihiko. (2005), *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, (çev.) Ahmed Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Ümran. (2017), *İBB Atatürk Kitaplığı OE Yz 0321'de Kayıtlı Tasavvuf Mecmû'ası: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. (2011), (çev.) Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım.
- Latîfî. (2000), *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ: İnceleme-Metin.*, (nşr.) Rıdvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Mîr Şerîf. *Risâle-yi İsm [u] Müsemmâ*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Farsça, no. 993.
- Nazm li-şârih*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 1549, 15a-16a.
- Refî'î. *Beşâret-nâme*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Mihrişâh Sultân, 185.
- Risale der-hakikat-ı Adem*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 321/1, 1b-15a.
- Risale der-hakikat-ı Adem*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 1549, 1b-15a.
- Sâ'atî. *Hâzâ Kitâbu Sâ'atî Bektaşîyyü'l-Alevîyyi'l-Hüseynî el-Ca'ferî*. Ankara: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 3195.
- Saati. *Risale-i Tasavvuf*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 806, 73b-103b.
- Saati. *Risale-i Tasavvuf*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 208, 66b-90b.

EK-I: Manzumenin Millet Ktp. Ali Emîrî 1363'te kayıtlı versiyonu

[Ali Emîrî 1363, 31b-32a]

1. İŖit kim nazmıla bir söz diyem hoŖ
Eger 'âkıl isen cân ile it gûŖ
2. Vücûdından beŖâretdür sana key
Eger fehm ider isen olasın hay
3. Bu Âdem hilkatidür zâta mir'ât
Nazar kıl kim göre[sin] anda zerrât
4. Sıfâtdur yüzünde yazlu esmâ
Hakîkat oldurur 'ayn-ı müsemmâ
5. Elünde ayagında ger yüzünde
Mürekkeb olmuş esmâ hem sözünde
6. Yüzün hattun okı kim olasın hay
Göresin vechidür mü'min kamu Ŗey
7. *Hu* vechün zâtıdır sûret sıfâtı
Bu esmâdur müsemmâ 'ayn-ı zâtı [32a]
8. Cemâlün hattı *hîd*ür oku ezber
Ki dîv olmayasın merdûd-ı ebter
9. Hurûf-ı muhkemâtun 'aynıdır *hî*
Nitekim *hî* olur çün sâkin-i *yi*
10. *Yi* ondur *hîye* beŖdür anla harfi
Olur on yedi anun cem'-i harfi
11. Hurûfun on yedidür muhkemâtı
تو بشنو این سخنرا از فضل ذاتی³³

³³ "Sen bu sözü bizzat Fazl'dan dinle." [Orijinal metinde "suhan-râ" Ŗeklinde olan bu kelime vezin açısından "suhan" olmalıdır.]

EK-III: Millet Ktp. Ali Emirî, 1363, vr. 31b-32a.

